

ლევან II დადიანის საფასით მოჭადილ ხატებზე შესრულებული თექსტები, როგორც შეწირულების გაღების გზით ალაპის ბაჩანის უზრუნველყოფელი იურიდიული დოკუმენტები¹

ლადო მირიანაშვილი
დამოუკიდებელი მკვლევარი
lado_miriani@yahoo.com

სტატია შეეხება ლევან II დადიანის მიერ სხვადასხვა ეკლესიისთვის შეწირულ ხატებზე შესრულებული ტექსტებისა და მათი სტრუქტურული აგებულების ანალიზს დიპლომატიკის კუთხით.

ლევან II დადიანი, კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ის შვილიშვილი, 1611-1657 წლებში ოდიშის მთავარი იყო. უცხოელი მისიონერები და მოგზაურები მას ახასიათებდნენ როგორც გონიერ მმართველს. ლევან II დადიანს ჰქონდა შუა საუკუნეების ქვეყნის მმართველისთვის სახასიათო სიმკაცრე და დაუნდობლობა. დღევანდელი გადასახედიდან ეს ტირანიაა, მაგრამ იმ ეპოქაში მართვის ჩვეული ხერხი იყო, განსაკუთრებით აღმოსავლეთის ქვეყნებში. ლევან II დადიანმა თავისი შეთქმული ძმა თვალეების დათხრით დასაჯა. კიდევ სამი შეთქმულებისთვის ცალ-ცალი ხელ-ფეხი მოაჭრევინა და თვალეები დაათხრევინა. შეთქმულების ორგანიზატორი, ვეზირი მერაბ ქორთოძე დაახრჩობინა, შემდეგ კი მისი სხეული ზარბაზნით გაასროლინა. თავის პირველ მეუღლეს, მრუშობის ბრალდებით, ცხვირი მოსჭრა, რის შემდეგ, სიმამრის ოჯახს უკანვე მიუბრუნა.

ლევან II დადიანმა მნიშვნელოვანი კვალი დაამჩნია XVII საუკუნის საქართველოს პოლიტიკურ გარემოს, რელიგიურ ცხოვრებასა და კულტურას. იმხანად მთავრის კარზე მყოფმა, იმერეთის მეფის მდივან-მნიგნობარმა და კალიგრაფმა მამუკა თავაქარაშვილმა, ლევან II დადიანის დაკვეთით, 1646 წელს შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ გადაწერა და მოხატა. მანვე გადაწერა „შაჰ-ნამეს“ ქართული პროზაული ვერსია „უთრუთიან-საამიანი“ და გალექსა „ზააქიანის“ პროზაული ტექსტი. ლევან II დადიანმა განაახლა და მოახატინა ოდიშის ეკლესიები; ააგებინა კორცხელის ეკლესია; ხელახლა მოახატვინა და ჯვარ-ხატებით შეამკო წალენჯიხის, ცაიშისა და ხობის ეკლესიები. მანვე საკუთარი საფასით გამოიხსნა იერუსალიმის ჯვრის მონასტერი.

ლევან II დადიანმა დაარსა საოქრომჭედლო სახელოსნო, სადაც არაერთი მაღალ-მხატვრული ხატ-ჯვარი შეიქმნა. სწორედ ამ საოქრომჭედლო სახელოსნოში დამზადდა წმ. ონოფრე დიდის ხატი, რომელიც ლევან II დადიანმა ღალიძგას სასახლის კარის ეკლესიას შესწირა. დღეისთვის ეს ხატი დაკარგულია და მას მხოლოდ XX საუკუნის დასაწყისში გადაღებული ორი ფოტოსურათის მეშვეობით ვიცნობთ. ამ ხატზე, სხვა ხატებთან ერთად, ქვემოთ გვექნება საუბარი.

ცალკე საკითხია ლევან II დადიანის მიერ ქართულ საზოგადოებაში მიღებული ეთიკური და მორალური ნორმების უგულებელყოფა, რაც იმაში გამოიხატა, რომ მან მეორე ცოლად საკუთარი ბიძოლა – ნესტან-დარეჯანი შეირთო, რომელიც ბიძას, გიორგი I ლიპარტიანს წაართვა. მოვლენების შემდგომმა განვითარებამ აჩვენა, რომ ოდიშის მთავარს თავისი ბიძოლა, მართლაც, თავდავინწყებით უყვარდა. ამგვარი სიყვარულის ერთ-ერთი გამოხატულებაა ის, რომ ნესტან-დარეჯანის გარდაცვალების შემდეგ, ლევან II დადიანმა მეუღლის სულის სახსრად და საოხად არაერთი ხატი მოაჭედინა და მის სახელზე ალაპი რამდენიმე ეკლესიაში დააწესა. ჩემ გამოკვლევაში სწორედ ნესტან-დარეჯანის სულის სახსრად და საოხად შექმნილ ხატებზე შესრულებული ტექსტებია შესწავლილი და გაანალიზებული.

ლევან II დადიანის მიერ ღალიძგას სასახლის კარის ეკლესიისთვის შეწირული

ნმ. ონოფრე დიდის ხატი ვერცხლისგან იყო დამზადებული (სურ. 1). ცენტრალურ არეს, ერთმანეთისგან ტოლი შუალედებით დაშორებული, ძვირფასი და ნახევრადძვირფასი თვლების მწკრივი შემოუყვება. თვლები შემოუყვება წმინდანის შარავანდსაც. ხატის არშია ფოთლოვანი მოტივითაა გაფორმებული. ამგვარადვე, ოღონდ განსხვავებული ფოთლოვანი მოტივითაა გაფორმებული შიდა არის ფონიც. ხატის ცენტრალური არე მთლიანად წმინდანის ფიგურას უჭირავს. მას განმარტებითი წარწერა არ ახლავს, თუმცა წმინდანის იკონოგრაფიის გათვალისწინებით, აგრეთვე თავის დროზე მოქვის ეკლესიაში დაცულ, მსგავს გამოსახულებიან კიდევ ერთ ხატზე შესრულებული განმარტებითი წარწერის წყალობით, რომელიც ასევე მხოლოდ ფოთოთია ცნობილი, დგინდება, რომ განსახილველ ხატზე ნმ. ონოფრე დიდია გამოსახული. ნმ. ონოფრე IV საუკუნეში მოღვაწე მეუდაბნოე ბერი იყო. წმინდანი გამოსახულია ფრონტალურად, მთელი ტანით, გრძელი, მუხლებამდე დაშვებული წვერით. მას მარცხენა ხელში გაშლილი გრაგნილი უჭირავს, მარჯვენა ხელი კი მკერდის დონეზე აქვს აწეული, ხელისგულით წინ. ხატის ზურგზე შესრულებული 32-სტრიქონიანი მხედრული წარწერა უთარიღოა. ნმ. ონოფრე დიდის ხატი ხელოვნებათმცოდნე ლეილა ხუსკივაძემ ჩვენამდე მოღწეული ფოტოს მეშვეობით შეისწავლა და მისი მხატვრული თავისებურებების გათვალისწინებით (ორნამენტული მოტივის მიხედვით) 1640-1641 წლებით დაათარიღა (ხუსკივაძე 1974: 45).

ნმ. ონოფრე დიდის ხატის ზურგზე შესრულებული ქართული ტექსტი, ფრანგულ თარგმანთან ერთად, მარი ბროსემ გამოაქვეყნა და დღემდე წარწერის ერთადერთ პუბლიკაციად რჩება. ხატის წარწერის ისტორიული ფოტოს გაცნობისას, მ. ბროსეს მიერ გამოქვეყნებულ წაკითხვაში დაშვებული ორიოდ შეცდომა შევნიშნე, თუმცა ეს არ ყოფილა განსახილველი წარწერის ხელახალი პუბლიკაციის მიზეზი. ჩემი ყურადღება მიიპყრო ტექსტის შინაარსმა, მასში გამოყენებულმა ტერმინებმა და, რაც მთავარია, ტექსტის ფორმირების წესმა, რის შესახებ ქვემოთ დაწვრილებით მექნება მსჯელობა.

ნმ. ონოფრე დიდის ხატის ზურგზე შესრულებული წარწერის ტექსტი (სურ. 2) არის მეტად საინტერესო, ალაპის გადახდის უზრუნველსაყოფად შექმნილი იურიდიული დოკუმენტი, რომელიც მეაღაპე ყმა-გლეხებს ალაპის საჭიროებისთვის კონკრეტული სახისა და რაოდენობის სურსათ-სანოვავის გაღებას ავალდებულებდა. წარწერა შესრულებულია ვერცხლის ფირფიტაზე, რომელიც ხატის ზურგს მოსავდა. ხატის ზომები და, შესაბამისად, იმ ზედაპირის ფართობი, რომელზეც წარწერაა შესრულებული, უცნობია (ჩვენამდე მოღწეულ ფოტოზე მასშტაბის მიმანიშნებელი რაიმე ნივთი აღბეჭდილი არ არის). მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ ხატისა და, შესაბამისად, იმ ზედაპირის პროპორციები, რომელზეც ტექსტია შესრულებული, 1:1,6-ია.

ტექსტი შესრულებულია XVII საუკუნისთვის სახასიათო მხედრული დამწერლობით. სტრიქონების რაოდენობა – 32. განკვეთილობის ნიშანი – ორწერტილი, რომელიც, მცირე გამონაკლისის გარდა, ყოველი სიტყვის შემდეგ ზის. ქარაგმის ნიშანი გამოყენებული არ არის.

წარწერის გამოცემა: მ. ბროსე, 1951.

წარწერის შესრულების თარიღი მ. ბროსემ ნესტან-დარეჯანის გარდაცვალების წელს (1639 წლის 1 ივლისი) მიაბა და 1639 წლით განსაზღვრა. როგორც უკვე აღვნიშნე, ქედურობის მხატვრული თავისებურებების გათვალისწინებით, ლეილა ხუსკივაძემ ხატი 1640-1641 წლებით დაათარიღა. იმის გათვალისწინებით, რომ წარწერა ხატის შექმნის თანადროულია, ეს დათარიღება მასზეც ვრცელდება (ბროსე 1951).

ქვემოთ მომყავს ნმ. ონოფრე დიდის ხატის ზურგზე შესრულებული ტექსტი ჩემი წაკითხვით.

წარწერის წაკითხვა:

(პირობითი ნიშნები: () – ქარაგმის გახსნის შემდეგ აღდგენილი სიტყვის ნაწილი; []

– ტექსტის წერისას უნებლიეთ გამოტოვებული ასოები; ^ ^ – წინმსწრები სიტყვის ზემოთ ჩამატებული გამორჩენილი სიტყვა; | – სტრიქონის დასასრული):

1 ქ. ეჰა ქვეყანასა ზედა ჯორცითა შობილო, არამედ სულითა და ჯორცი|
2 თაცა ანგელოზ ქმნულო და საკვირველებათა სასწაულთა მოქმედ|
3 ო, ხოლო დანიელისებრ ცხორებასა შინა ყოფილო და მღრდელთ მო|
4 ძლუართა სამკაულო ღ(მერ)თ შემოსილო მამაო მამათაო, ონოფრე გ|
5 ევედრები მე, ჯელმწიფე დადიანი, პატრონი ლევან, რომელმან მოვ|
6 აჭედინე ხატი ესე პატიოსნისა სახისა შენისა და შევამკევი|
7 თ თვალ მარგალიტითა და დავასუენეთ ღალიდგას სასახლეს|
8 ა კარისა ეკლესიასა მის კურთხეულისა, ამ სოფლის მნათისა, ქილა|
9 ძის ასულისა და თანა მეცხედრისა ჩუენისა, დედოფალთა დედოფლი|
10 სა, პატრონისა ნესტანდარეჯანისა სულისა სახსრად და საოხად|
11 გავაჩინეთ ალაპი და მოალაპეთ დავაყენეთ ოთხი მოსახლე საღალ|
12 იძგო კაცები, ერთი მოსახლე მოირდი კვირკველია და მის სახლის|
13 კაცი. მართებს ერთი ზროხა, ექუსი გუდა ღვნო, ხუთი თვლაკი ღომი,|
14 ერთი ჯამი პური და ერთი ქათამი. მეორე მოსახლეს, უსკვამა კვირკვე|
15 ლიას და მის სახლის კაცსა მართებს ერთი ზროხა, ექუსი გუდა ღვნო,|
16 ხუთი თვლაკი ღომი, ერთი თეფში პური და ერთი ქათამი. მესამე მოსა|
17 ხლე გვიანიში ჩაგალოსკირსა და მის სახლის კაცსა მართებს გოჭკუმური|
18 ს მაგიერად ერთი ცხუარი, ღომისა და ღვნის მაგიერად ოთხი ლაღარიკ|
19 ონი სანთელი. მეოთხე მოსახლე ბერუხუა ჩაგალოსკირსა და მის სახლის კაცსა|
20 მართებს გოჭკუმურის მაგიერად ერთი ცხუარი, ღომისა და ღვნოს მაგი|
21 ერად ოთხი ლაღარიკონი სანთელი. ერთს წელიწადსა მოირდი და მისმან ს|
22 ახლის კაცმა უნდა მოიყვანოს ერთი ზროხა, მისი ღომი, ღვნო, პური და|
23 ქათამი. და მასთან მოიყვანდეს გვიანიში და მისი სახლის კაცი ერთსა ცხუარ|
24 სა და ოთხს ლაღარიკონს სანთელსა. აგრევე, მეორე წელიწადსა უსკვამა|
25 მ და მისმა სახლის კაცმა და ბერუხუამ მოიტანონ მათი მართებული|
26 და ყოველს წელიწადსა ღალიდგას სასახლისა კარისა ეკლესიასა თორმეტს ივ|
27 ანობის თვესა წმიდის ონოფრეს ^ღღეობასა^ ალაპს გარდაიჭდიდენ კურთხეულის დე|
28 დოფლისა ნესტან დარეჯანის სულისა სახსრათ და იმ დღეს ერთმა მღურდე|
29 ღმან ჟამი სწიროს. ალაპში გასაცემლად ექვსი ქილა მარილი გაგ[ვი]ჩენია, ბა|
30 ტონის მებაჟეებსა გამოართმიდენ საწირავად. ერთს ქილას მარილსა, ზ|
31 როხისა და ცხუ[ა]რისა თავსა, მკერდსა და გულ ღძღლსა ხუცესსა მისცემდ|
32 ენ და ხუთს ქილას მარილსა ერზედ გასცემდენ. |

ტექსტი გამართული ქართულითაა დაწერილი. სიტყვების დაწერილობაში არათანამიმდევრულობის სამი შემთხვევა ფიქსირდება:

- ა) მე-10 სტრიქონში წერია „სახსრად“, ხოლო 28-ე სტრიქონში – „სახსრათ“.
- ბ) მე-3 სტრიქონში წერია „მღრდელთ ...“, ხოლო 28-29-ე სტრიქონებში – „მღურდელმან“.
- გ) პირველ პირში დასმული ზმნა ერთ შემთხვევაში მრავლობით რიცხვშია მოცემული („თ“ ბოლოსართით), ორჯერ კი – მხოლობითში: მე-5-6 სტრიქონებში – „მოვაჭედინე“, მე-6 სტრიქონში – „შევამკევი“, ხოლო მე-7 სტრიქონში – დავასუენეთ.

საინტერესოა, რომ ტექსტში ლევან II დადიანი ხელმწიფედ არის მოხსენიებული, ნესტან-დარეჯანის ტიტულად კი დედოფალთა დედოფალია გამოყენებული.

კალიგრაფიულად საინტერესოაა გაფორმებული მე-13 სტრიქონის სიტყვა „ხუთი“-ს ზედა რეგისტრში ატანილი, ასო „თან“-ის მომდევნო ასო „ინ“-ი: შვეული ხაზი ასო „ინ“-ის წინ ორმაგ მარყუჟს იკეთებს. მსგავსი რამ გვხვდება მეფე ალექსანდრე II-ის მიერ გაცემულ, 1581 წლით დათარიღებულ სიგელშიც (AD-371), რომელშიც ზედა რეგისტრში ატანილ „ინ“-თან და „ან“-თან ასევე ორმაგი მარყუჟია გამოყვანილი.

წმ. ონოფრე დიდის ხატის ზურგზე შესრულებული ტექსტის შედგენილობა.

შინაარსობრივად, წმ. ონოფრე დიდის ხატის ზურგზე შესრულებული ტექსტი რამდენიმე მონაკვეთისგან შედგება. ტექსტი იწყება წმ. ონოფრე დიდის ხოტბით, ვის სახელზეც შეიქმნა განსახილველი ხატი:

ქ. ეპა ქვეყანასა ზედა ჯორცითა შობილო, არამედ სულითა და ჯორცილთა ანგელოზ ქმნულო და საკვირველბათა სასწაულთა მოქმედო, ხოლო დანიელისებრ ცხორებასა შინა ყოფილო და მღრდელთ მოძღუართა სამკაულო ღ(მერ)თ შემოსილო მამაო მამათაო, ონოფრე.

ტექსტის მომდევნო მონაკვეთში ნახსენებია შემწირველი, ლევან II დადიანი, რომელმაც ხატი მოაჭედინა და შეამკობინა:

„გქვედრები მე, ჯელმწიფე დადიანი, პატრონი ლევან, რომელმან მოვქაჭედინე ხატი ესე პატიოსნისა სახისა შენისა და შევამკვეით თვალ მარგალიტითა.“

ტექსტის შემდგომ მონაკვეთში დასახელებულია შეწირულების მიმღები: „დავასუენეთ ღალიძგას სასახლეს | კარისა ეკლესიასა.“

მომდევნო მონაკვეთში დასახელებულია შეწირულების მოტივი / მიზეზი:

„მის კურთხეულისა, ამ სოფლის მნათისა, ჭილაძის ასულისა და თანა მეცხედრისა ჩუენისა, დედოფალთა დედოფლისა, პატრონისა ნესტანდარეჯანისა სულისა სახსრად და საოხად.“

შეწირულების მოტივის დასახელებას მოსდევს განგებულება: „გავაჩინეთ ალაპი და მოალაპეთ დავაყენეთ ოთხი მოსახლე საღალღიძგო კაცები.“

ამ წინადადებას მოსდევს იმის ვრცელი ჩამონათვალი, თუ „საღალღიძგო კაცებიდან“ კონკრეტულად ვის რა ევალეობდა.

ტექსტის შემდგომი ნაწილია განგებულება ეკლესიისა და მღვდლისადმი ალაპის გადახდისა და ჟამის წირვის თაობაზე და დადგენილია მათი აღსრულების ვადა:

ყოველს წელიწადსა ღალიძგას სასახლისა კარისა ეკლესიასა თორმეტს ივანობის თვესა წმიდის ონოფრეს ^დღეობასა^ ალაპს გარდაიჭდიდენ კურთხეულის დედოფლისა ნესტანდარეჯანის სულისა სახსრათ და იმ დღეს ერთმა მღურდელმან ჟამი სწიროს.

ტექსტი მთავრდება განგებულებით იმის თაობაზე, რომ ხუცესს უნდა მისცენ დაკლული ძროხისა და ცხვრის თავები, მკერდის ნაწილი და გულ-ღვიძლი, ხოლო სოფლის მცხოვრებთ ხუთი ქილა მარილი უნდა გაუნაწილონ.

წმ. ონოფრე დიდის ხატის ზურგზე შესრულებული ტექსტი ერისკაცებისთვის მარილის დარიგების განგებით სრულდება.

როგორც წმ. ონოფრე დიდის ხატის ზურგზე შესრულებული წარწერის ტექსტის ანალიზმა გვაჩვენა, განსახილველი ტექსტი ქართული დიპლომატიკის ისტორიიდან ცნობილი, ტრადიციული ქართული სიგელის შედგენის წესების დაცვითაა შედგენილი და, შესაბამისად, ის თავისი სტრუქტურით ძალიან ახლოს დგას სიგელის ჩვენში გავრცელებულ ტრადიციულ ტიპთან. ტერმინ „სიგელის“ ხმარებასთან დაკავშირებით შევნიშნავ, რომ X საუკუნიდან XIV-XV საუკუნემდე „სიგელი“ მხოლოდ მეფის ნაბოძებ საბუთს ეწოდებოდა. ყველა დანარჩენ საბუთს „დაწერილი“ ერქვა. XVI საუკუნისათვის კი „სიგელმა“ სრულად ჩაანაცვლა ტერმინი „დაწერილი“. სწორედ ამიტომ, ლევან II დადიანთან დაკავშირებულ საბუთს სიგელად მოვიხსენიებ, მით უფრო, რომ იგი ოდიშის მთავარი იყო.

ქართული სიგელის ტრადიციული ფორმისგან განსხვავებით, წმ. ონოფრე დიდის ხატის ზურგზე შესრულებულ ტექსტს აკლია შემდეგი ნაწილები: ა) ბრალთგადამხდელობის ნაწილი, ბ) შედგენის თარიღი და გ) სიგელის გამცემის ხელრთვა. სიგელის ფორმით შედგენილი, წმ. ონოფრე დიდის ხატის ზურგზე შესრულებული ტექსტის ნაკლულ

ნაწილებზე ქვემოთ ცალ-ცალკე ვიმსჯელებ.

თუ ივანე ჯავახიშვილს დავიმოწმებთ, ბრალთგადამხდელობის ნაწილს ზოგიერთ ტრადიციულ სიგელშიც არ ვხვდებით (ჯავახიშვილი 1996: 110), ამიტომ წმ. ონოფრე დიდის ხატის ზურგზე შესრულებული ტექსტის შედგენილობაში ბრალთგადამხდელობის ნაწილის უქონლობა არ ნიშნავს იმას, რომ საბუთი იურიდიულად გაუმართავია. ტექსტში საბუთის შედგენის თარიღის მიუთითებლობა კი დასაბუთებულია ხარვეზია. მიმაჩნია, რომ ეს უნებლიე შეცდომაა. ამის საფუძველს მაძლევს ლევან II დადიანის საფასით დამზადებული კიდევ ერთი ხატის ზურგზე შესრულებულ ტექსტი, რომელიც ჩვენ მიერ დეტალურად განხილული ტექსტის სტრუქტურას იმეორებს, დამატებით კი ბრალთგადამხდელობის ნაწილსა და თარიღსაც შეიცავს. საუბარია ჩვილადი ღმრთისმშობლის გამოსახულებიან ხატზე, რომელიც ლევან II დადიანს ტარჩულში მდებარე ლიპარტიანის სასახლის კარის ეკლესიისთვის შეუწირავს (თაყაიშვილი 1914: 55-57). ტექსტში ნახსენებია, რომ ლევან დადიანს ალაპი განუწესებია ქორონიკონით 330-ში, ანუ 1642 წელს, ხოლო ხატი მოუჭედინებია მოგვიანებით, ქორონიკონით 334-ში, ანუ 1646 წელს.

ჩვილადი ღმრთისმშობლის გამოსახულებიანი ხატი დამზადებულია მოოქრული ვერცხლისაგან. ზომა: 43 X 31 (სმ.) ჩვილადი ღმრთისმშობელი საღებავებითაა დახატული. ხატი შემკულია შვიდი ქვითა და ორი მარგალიტით.

ჩვილადი ღმრთისმშობლის გამოსახულებიანი ხატის ზურგზე შესრულებული ტექსტი შესრულებულია XVII საუკუნისთვის სახასიათო მხედრული დამწერლობით. სტრიქონების რაოდენობა – 29 სტრიქონი ხატის ზურგზე და 5 სტრიქონი ხატის პირზე. განკვეთილობის ნიშანი – სამი წერტილი, რომელიც ყოველი სიტყვის შემდეგ ზის.

წარწერის გამოცემა: ე. თაყაიშვილი, 1914.

იმის გამო, რომ განსახილველი ხატის ასავალ-დასავალს ვერ მივაგენი, მის ზურგზე შესრულებულ ტექსტს ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ გამოქვეყნებული სახით ვიმოწმებ, თანაც ტექსტი იმგვარად ვაა დაწერე, როგორც ავტორისეულ წიგნში.

წარწერის ნაკითხვა:

(პირობითი ნიშნები: () – ქარაგმის გახსნის შემდეგ აღდგენილი სიტყვის ნაწილი; [] – ტექსტის წერისას უნებლიეთ გამოტოვებული ასოები.

სასვენი ნიშნები ჩემ მიერაა დასმული.

- 1 ქ. ეპა, უმამოდ შენგან და უდედოდ მამისაგან ცა-
თა სიტყუითა დამყარებული საშოთი დაიტიე და
- 2 უნებლად განკაცნა შენგან ქალწულო, ჯორცნი შეისხ-
ნა ღმერთი შემოქმედი და მაცხოვარი
- 3 ყოველთა არსი, კურთხეულ არს სახელი შენი
ყოვლად საგალობლო ღ(მრ)თისა სძალო ქალწუ
- 4 ლო მარიამ, შვიდთა ცათა უმაღლესო, ქერობინთა
უზეშთაესო, ყოველთა ქრისტიანე
- 5 თა სასოო და შესავედრებლო, დედაო ნათლისაო,
ყოვლად წმიდაო ღმრთისმშობლო. ჩვენ თ
- 6 იხა შეზელილმან, ტუირთ მძიმემან ცოდვათა შებლა-
ლულმან, ცვა ფარვათა შენთა მონდო
- 7 ბილმან, მოსავმან სიწმიდისა სასოებით სამსახურისა
თქვენისამან, დადიანმან პატრონმან
- 8 ლევან, ვიგულსმოდგინეთ და მოვაჭედინეთ ხატი
ესე სახისა თქვენისა და შევამკევით თვალ
- 9 ითა და მარგალიტითა და დავასვენეთ ტარჩულს
ლიპარტიანის სასახლესა, კარის ეკლესიასა,
- 10 ჩვენ, ძემან ჯელმწიფისა მანუჩარისამან, ხელმწიფემან

დადიანმან, პატრონმან ლევან, მის კურ
 11 თხეულისა, სანატრელისა და ამ სოფლის მნათი-
 სა, ყოველთა კაცთა უფრო საყუარელისა
 12 ჩვენისა, ამ სოფლის ღვინ სიმხიარულისა თანა
 მეცხედრისა ჩვენისა, ჭილაძის ასულისა, დედოფა
 13 ლთ დედოფლისა, პატრონისა ნესტანდარეჯანისა, კურ-
 თხეულმცა არს სახსენებელი და ხ
 14 სენება და საუკუნო მისი, ამინ. მისი სულისა
 სახსრად და საოხად და ცოდვათა მისთა შესანდო
 15 ბლად, დავასახლეთ ჭაქვიჯს მეჯოგეთ გოშართია
 შენგელია და დავაყენეთ
 16 სა[ა]ლაპოთ ცხრა მეწველი ზროლა და ერთი
 უღელი წარი. ანე, ამ ზროხების
 17 ნაწველი ყველი ყველა და სა[ა]ლაპოთ მიგვიჩენია
 ნივთობით. ამისთვის არ დავსწ
 18 ერეთ, რომე წელიწადში ზოგს ეყოლება ხბო
 და ზოგსა არა. ჭარები ს
 19 ამუშაოდ დაგვიყენებია და სა[ა]ლაპო ღომი უნდა
 მოიწიოს. ამ ზროხები
 20 ს ყველი, რაც იქნას ყოველს წელიწადს, ყველი-
 ერისა შაბათსა სა[ა]ლაპოთ და
 21 ხარჯედენ და ალაპსა გარდავთიდენ. და ამ შენ
 გელიას გოშართიას გოჭ
 22 კუმურის ღომი და ღვინო უსაკლაოდ. ორი ქი-
 ლა ღომი და სამი გუდა ღვი
 23 ნო ამ ალაპზე დახარჯონ ჩუენმა ჩენილმა და
 მ[ო]ხელემან. ანე, ვინცა ეს ჩ
 24 ვენგან გაჩენილი ალაპი მოშალოს, ანუ ლიპარტი
 ანმა, ანუ სხვამან მებატო
 25 ნემან ვინმე, ანუ რამანც ძემან კაცისამან შემცა-
 იშლების ღვთისაგან გაგებ
 26 ული მისი, ნურთამცა სინანულითა ნუ იქმნების
 ხსნა სულისა მისის
 27 ა მას საუკუნოს სატანჯველისაგან. ხოლო დამამ-
 ტკიცებელი ამისი აკ
 28 ურთხნეს ღ(მერ)თ(მა)ნ. მოიქედა ხატი ესე ყოვლად
 წმიდისა ქორანიკონსა სამას
 29 ოცდა თოთხმეტსა.

ხატის პირის არშიაზე შემდეგი მხედრული წარწერაა შესრულებული:

1 ქ. და მოსავი ღთაებისა შენისა დადიანი ლევან,
 რომელმან მოვაჭედინეთ ხატი ესე ყოვლად წმიდისა და
 შევამკევი
 2 თ თვალითა და მარგალიტითა და დავასვენეთ
 ლიპარტიანის სასახლესა ტარჩულს, კარისა ეკლ
 3 ესიასა. დედაო ნათლისაო, შეინყალე და იხსენ
 ცოდვათა მისთაგან კურთხეული თანამე
 4 ცხედრე ჩვენი, დედოფალი, პატრონი ნესტანდარეჯან.
 რათა მოიქედა ხატი ესე სულისა სახს
 5 რად და საოხად ცოდვათა მისთა შესანდობლად.
 ქ(ორონი)კ(ონ)სა სამას ოცდაათსა გავაჩინეთ ალაპი (თაყაიშვილი 1914: 55-57).

ჩვილადი ღმრთისმშობლის ხატის ზურგზე შესრულებული ტექსტის შედგენილობა.

ზემოთ ტექსტის ანალიზმა გვაჩვენა, რომ ამ შემთხვევაშიც სიგელის ტრადიციული სტრუქტურის მიხედვით განწყობილ ტექსტთან გვაქვს საქმე.

ტექსტი იწყება ყოვლადწმიდა ღმრთისმშობლის ხოტბით, ვის სახელზეც შეიქმნა განსახილველი ხატი:

ქ. ეჰა, უმამოდ შენგან და უდედოდ მამისაგან ცათა სიტყუითა დამყარებული
საშოთი დაიტიე და უნებლად განკაცნა შენგან ქალწულო, ჳორცნი შეისხნა ღმერთი
შემოქმედი და მაცხოვარი

ყოველთა არსი, კურთხეულ არს სახელი შენი ყოვლად საგალობელო ღ(მრ)
თისა სძალო ქალწულო მარიამ, შვიდთა ცათა უმაღლესო, ქერობინთა უზუთაესო,
ყოველთა ქრისტიანეთა სასოო და შესავდრებელო, დედაო ნათლისაო, ყოვლად
წმიდაო ღმრთისმშობელო.

ტექსტის მომდევნო მონაკვეთში ნახსენებია შემწირველი, ლევან II დადიანი, რომელმაც ხატი მოაჭედინა და შეამკობინა: „ჩვენ თიხა შეზელილმან, ტუირთ მძიმემან ცოდვათა შებღალულმან, ცვა ფარვათა შენთა მონდობილმან, მოსავმან სინმიდისა სასოებით სამსახურისა თქვენისამან, დადიანმან პატრონმან ლევან, ვიგულსმოდგინეთ და მოვაჭედინეთ ხატი ესე სახისა თქვენისა და შევამკევით თვალითა და მარგალიტითა.“

ტექსტის მომდევნო მონაკვეთში დასახელებულია შეწირულების მიმღები და განმეორებულია შეწირულების გამღების სახელი: „დავასვენეთ ტარჩულს, ლიპარტიანის სასახლესა, კარის ეკლესიასა, ჩვენ, ძემან ჳელმწიფისა მანუჩარისამან, ხელმწიფემან დადიანმან, პატრონმან ლევან.“ შემდეგ მონაკვეთში დასახელებულია შეწირულების მოტივი / მიზეზი:

მის კურთხეულისა, სანატრელისა და ამ სოფლის მნათისა, ყოველთა კაცთა უფრო
საყუარელისა ჩვენისა, ამ სოფლის ღვინ სიმხიარულისათანამეცხედრისა ჩვენისა, ჭილაძის
ასულისა, დედოფალთ დედოფლისა, პატრონისა ნესტანდარეჯანისა, კურთხეულმცა არს
სახსენებელი და ხსენება და საუკუნო მისი, ამინ. მისი სულისა სახსრად და საოხად და
ცოდვათა მისთა შესანდობლად.

შეწირულების მოტივის დასახელებას მოსდევს განგებულება: „დავასახლეთ ჭაქვიჯს მეჯოგეთ გოშართია შენგელია და დავაყენეთ სა[ა]ლაპოთ ცხრა მეწველი ზროდა და ერთი უღელი ჳარი.“ ამას მოსდევს ბრალთგადამხდელობის ნაწილი, რომელიც წმ. ონოფრე დიდის ხატის ზურგზე შესრულებულ ტექსტს არ აქვს:

ანუ, ვინცა ეს ჩვენგან გაჩენილი ალაპი მოშალოს, ანუ ლიპარტიანმა, ანუ სხვამან
მებატონემან ვინმე, ანუ რამანც ძემან კაცისამან შემცაიშლების ღვთისაგან გაგებული მისი,
ნურთამცა სინანულითა ნუ იქმნების ხსნა სულისა მისისა მას საუკუნოს სატანჯველისაგან.
ხოლო დამამტკიცებელი ამისი აკურთხნეს ღ(მერ)თ(მა)ნ.

შემდეგია შემწირველის მიერ ხატის მოჭედვის თარიღი: „მოიჭედა ხატი ესე ყოვლად წმიდისა ქორანიკონსა სამას ოცდა თოთხმეტსა“ (= 1646 წელს).

შეწირულების გაფორმების თარიღი, რომელიც წმ. ონოფრე დიდის ხატის ტექსტს არ აქვს, ამ შემთხვევაში მითითებულია ხატის პირზე შესრულებულ წარწერაში ნახსენები ალაპის განწესების თარიღის მეშვეობით: „ქ(ორონი)კ(ონ)სა სამას ოცდაათსა გავაჩინეთ ალაპი“ (= 1642 წ.).

მაშასადამე, ზემოთ განსახილული, ჩვილადი ღმრთისმშობლის გამოსახულებიანი ხატის ტექსტი, მსგავსად წმ. ონოფრე დიდის ხატის ტექსტისა, ქართული დიპლომატიკის ისტორიიდან ცნობილი, შეწირულების სიგელის შედგენის წესების დაცვითაა გაფორმებული და შესაბამისად, ის თავისი სტრუქტურით სიგელის ჩვენში გავრცელებულ

ტრადიციულ ტიპს ემსგავსება.

როგორც უკვე დავადგინეთ, ზემოთ განხილული ორივე ტექსტი დაწერილია ქართულ დიპლომატიკაში არსებული ნორმების დაცვით, თუმცა მათ არ აქვთ სიგელის მთავარი ელემენტი – ხელრთვა. ამის მიზეზი არ ყოფილა ის, რომ ხატის ზურგზე ხელრთვის დატოვება არ შეიწყნარებოდა. ცნობილია ლევან II დადიანის საფასით დამზადებული ხატები, რომლებზე შესრულებულ ტექსტებს მისი ხელრთვა ახლავს. მაგალითისთვის მოვიყვანოქონის ხატის სახატებზე შერულებულ ტექსტს, რომელსაც ბოლოში ლევან II დადიანის ხელრთვა ერთვის (სურ. 3).

ოქონის ჯვარცმის ხატი ლევან დადიანის საოქრომჭედლო სახელოსნოდანაა გამოსული. მისთვის დამზადებული ვერცხლის სახატის ზურგზე XVII საუკუნისთვის სახასიათო მხედრული დამწერლობით შესრულებული ტექსტი იკითხება.

სტრიქონების რაოდენობა – 11. განკვეთილობის ნიშნები – ყოველი სიტყვის შემდეგ ორწერტილი ან სამწერტილი. ქარაგმის ნიშანი: მორკალული ჰორიზონტალური ხაზი მარცხენა ბოლოში ზემოთკენ მიმართული წანაზარდით.

წარწერის გამოცემა: ე. თაყაიშვილი, 1909.

წარწერის გადმონაწერს სტრიქონებში სიტყვების განაწილების გათვალისწინებით ვაქვეყნებ.

წარწერის წაკითხვა:

(პირობითი ნიშნები: () – ქარაგმის გახსნის შემდეგ აღდგენილი სიტყვის ნაწილი; | – სტრიქონის დასასრული):

- 1 ქ. ეპა ძვირ უხსენებელო, გონება მიუწდო|
- 2 მელო, ცისა და ქუეყნის შემქმნელო, ყოვლის ფერ|
- 3 ის დამზადებელო, ღ(მერ)თო, ძეო მაცხოვარო, ქრისტე|
- 4 მეუფეო, ჯვარცმაო ოქონისაო, რომელმან|
- 5 მოვაჭედინეთ კუბო ესე ვერცხლითა ჩუენ,|
- 6 დადიანმან, პატრონმან ლევან, მის კურთხე|
- 7 ულისა, ჩუენისა, ამ სოფლისა თვალის სინ|
- 8 ათლისა, დედოფლისა, პატრონისა ნეს|
- 9 ტანდარეჯანისა სულისა სახსრად და|
- 10 საოხად, რათა იხსენ ყოულისა|
- 11 სატანჯველისაგან. ლევან” (თაყაიშვილი 1909: 128).

ოქონის ხატის სახატებზე შესრულებული ტექსტის ბოლო, მეთერთმეტე სტრიქონი ლევან II დადიანის ხელრთვით სრულდება („ლევან“) (სურ. 3). ხელრთვით სრულდებოდა, აგრეთვე, წაჩხურუს მთავარანგელოზთა ხატზე შესრულებული ტექსტი (იხ. ქვემოთ).

როგორც წმ. ონოფრე დიდისა და ჩვილადი ღმრთისმშობლის გამოსახულებიან ხატებზე შესრულებული ტექსტების ანალიზმა აჩვენა, ორივე შემთხვევაში საქმე გვაქვს სიგელის ტიპურ ტექსტთან, რომელიც ქართული დიპლომატიკის წესების დაცვითაა შედგენილი. ხატების განსახილველ ტექსტებს სტანდარტული სიგელებისგან განასხვავებს მხოლოდ იმ მასალის სახე, რომელზეც ეს უკანასკნელნი არიან შესრულებული – ვერცხლი ან მოოქრული ვერცხლი. როგორც აქამდე ვიცოდით, საქართველოში სიგელების დასაწერად მეტალის ფირფიტის გამოყენების ტრადიცია არ არსებულა. ივანე ჯავახიშვილი თავისი ნაშრომის სიგელ-საბუთის შემზადების ტექნიკისადმი მიძღვნილ ქვეთავში წერს, რომ სიგელი „საქართველოში უმეტესად ეტრატსა და ქაღალდზე იწერებოდა.“ მას „ან გრაგნილის სახით აკეთებდნენ, ან წვრილად და ბრტყლად კეცდნენ ხოლმე“ (ჯავახიშვილი 1996: 429).

ახლა ვნახოთ, თუ რა ტრადიცია არსებობდა მეტალის ფირფიტაზე ტექსტების შესრულების თვალსაზრისით საქართველოს ფარგლებს გარეთ.

უილიამ ჯ. ჰამბლინმა მეტალის ფირფიტებზე უძველეს დროში შესრულებული ტექსტების გეოგრაფია მიმოიხილა. აღმოჩნდა, რომ ამ ხერხს ფართოდ იყენებდნენ ებრაელები, ფინიკიელები, ბერძნები და იტალიკურ ენაზე მოსაუბრე ხალხები (ჰამბლინი 2007: 52). ისინი მეტალს, მეტწილად, წმიდა ტექსტების დასაწერად იყენებდნენ.

სხვათა შორის, მეტალზე წმიდა ტექსტის დაწერის მაგალითი საქართველოს სინამდვილეშიც გვხვდება. კერძოდ, 1992 წელს, სვეტიცხოვლის მახლობლად წარმოებული არქეოლოგიური გათხრებისას აღმოაჩინეს ამულეტი – დაგრაგნილი ოქროს ფურცელი 29-სტრიქონიანი ებრაული ტექსტით. ტექსტი შესრულებულია არამეული დამწერლობით, რომელსაც ებრაელები გვიანანტიკურ ხანაში იყენებდნენ (წერეთელი 1996: 95).

შუა საუკუნეებში, მეტალის ფურცლებზე წერის ტრადიცია ინდოეთში იყო გავრცელებული. მეტალზე წერდნენ სამეფო განკარგულებებსა და შეწირულების სიგელებს. მაგალითად, ცნობილია სპილენძის ფურცლებზე დაწერილი, მეფე რაჯენდრა I-ის მიერ 960 წელს გაცემული ბრძანებულებები (დეჰეჯია 2021: 84). გუჯარათში ნაპოვნია მიწის შეწირულების დამადასტურებელი სიგელები (რეი 2023: 100-105). ემანუელ ფრანსისმა კვლევის პროცესში გაარკვია, რომ სპილენძის ფურცელზე დაწერილი დოკუმენტები, თავდაპირველად ქალაქებში იწერებოდა და მეფის კანცელარიაში ინახებოდა (ფრანსისი 2018: 397).

ამგვარად, მეტალის ფურცელზე წმიდა ტექსტების, ბრძანებულებებისა და შეწირულებათა დამამტკიცებელი სიგელების წერის ტრადიცია ხმელთაშუა ზღვის არეალსა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში ფართოდ იყო გავრცელებული.

საქართველოში, ადრეულ პერიოდში, კერძოდ, გვიანანტიკურ ხანაში, მეტალზე ვრცელი ტექსტის დაწერის ერთეული შემთხვევა გვაქვს, ისიც არაქართული (იხ. ზემოთ – მცხეთური ამულეტი 29-სტრიქონიანი ებრაული ტექსტით), თუმცა ის ტრადიციად არ ჩამოყალიბებულა.

შეწირულების სიგელის მეტალზე გადატანა ლევან II დადიანის მიერ XVII საუკუნის საქართველოში შემოტანილი სიახლე იყო, რომელიც მან ოდიშის სამთავროს ფარგლებში დაამკვიდრა. იმაზე, რომ ლევან II დადიანის საფასით მოქმედი ხატებზე შესრულებული ტექსტები, შესაძლოა, ქალაქებზე დაწერილი იურიდიული დოკუმენტების ასლი ყოფილიყო, დადიანის სახელოსნოდან გამოსული, წაჩხურუს მთავარანგელოზის ტაძრისთვის შეწირული ხატის ზურგზე შესრულებული ტექსტი მიგვანიშნებს. ამ ტექსტის ფრანგული თარგმანი მარი ბროსემ გამოაქვეყნა (ბროსე 1851: 39-43). ექვთიმე თაყაიშვილმა იმავე ტექსტს ქალაქებზე დაწერილი გუჯრის სახით მიაკვლია, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია როგორც „რატინთა გუჯარი“. მართალია, ე. თაყაიშვილმა ეჭვი გამოთქვა, რომ ესოდენ გრძელი ტექსტი ხატზე ვერ იქნებოდა შესრულებული (თაყაიშვილი 1891: 1) და მ. ბროსე, სავარაუდოდ, შეცდა, როცა ტექსტის თარგმანი როგორც ხატის წარწერა ისე გამოაქვეყნა, მაგრამ ჩვენ საფუძველი არ გვაქვს მ. ბროსეს ცნობაში ეჭვი შევიტანოთ, მით უფრო, რომ ლევან დადიანისეულ ორ ხატზე შესრულებული ვრცელი ტექსტები, რომლებიც ზემოთ გვაქვს განხილული, იმის კარგი მაგალითია, რომ ლევან დადიანისეულ ხატებზე მოზრდილი ტექსტების შესრულების ტრადიცია არსებობდა.

წაჩხურუს ხატის პირის მხარეს მთავარანგელოზებია გამოსახული, ხოლო ზურგის მხარეს, მხედრული დამწერლობით, ვრცელი ტექსტია შესრულებული.

წაჩხურუს ხატის ზურგზე შესრულებული ტექსტის შედგენილობა.

წაჩხურუს ხატის ტექსტი, ზემოთ განხილული ტექსტების მსგავსად, სიგელის სტრუქტურას იმეორებს. ტექსტი იწყება მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზთა ქებით, ვის სახელზეც შეიქმნა შეწირული ხატი. შემდეგ ნახსენებია შემწირველი, ლევან II დადიანი, რომელმაც ხატი მოაჭედინა და შეამკობინა. ამ ნაწილს მოსდევს მონაკვეთი, რომელიც ადრე განხილული ტექსტებში არ გვაქვს. კერძოდ, ტექსტის სტრუქტურას დამატებული აქვს ისტორიულ-მიმოხილვითი ნაწილი, რომელშიც ლევან II დადიანის პაპის, ლევან I დადიანის დროინდელი ამბებია გადმოცემული. ამგვარი მიმოხილვა განახლების სიგელებისთვისაა დამახასიათებელი. საილუსტრაციოდ მომყავს მიმოხილვითი ნაწილის

ტექსტი:

პაპა ჩუჭნის ლიონ დადიანი სტანბოლს წასულა და რაც ოდიშს პატიოსანი საყდრები ყოფილა, იმისათვის ზოგს ათი, ზოგს ხუთი შეუწირავს. ამ მთავარ-ანგელოზისა წაჩხურისათვის შემოუწირავს წაჩხურული და მისი შვილი კაჭუ, და მისი ძმა ქრისტეკოჩი, ორმოცდა და თორმეტი მოსახლე კაცი ორი სასახლეთ. და ქრისტეკოჩი სტანბოლს წაუტანიათ, და იქ პაპა ჩუჭნს გამარჯუტბია და იმათი ძალით გამარჯუტბული მოსულა, და ცხრა ხომალდი ბედნიერს ხუანთქარს წყალობად მიეცა, და მათს აქეთ წამობრძანებულა. ქრისტეკოჩი იქ სტანბოლს დაუგდია ხომალდების წინამძღურად, და მდივნობაც უბოძებია, უფროსობაც ხომალდის (თაყაიშვილი 1891:1-2).

ისტორიულ-მიმოხილვით ნაწილს მოსდევს განგებულება. შემდეგია შეწირულების მიზეზი. ამას მოსდევს განგებულება ეკლესიისა და მღვდლებისადმი აღაპის გადახდისა და ჟამის წირვის თაობაზე და დადგენილია მათი აღსრულების ვადა. შემდეგია ბრალთგადამხდელობის ნაწილი. ტექსტი სრულდება ლევან II დადიანის ხელრთვით.

ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული, ლევან II დადიანის სახელოსნოდან გამოსულ ხატებზე შესრულებული ვრცელი ტექსტები არ არის უბრალოდ ისტორიული დატვირთვის მქონე ტექსტები, არამედ ისინი სრულყოფილი იურიდიული საბუთებია, რომლებიც სიგელის გაფორმებასთან დაკავშირებით არსებული წესების გათვალისწინებითაა შედგენილი. წმ. ონოფრე დიდის, ჩვილადი ღმრთისმშობლის და მთავარანგელოზთა გამოსახულებიანი ხატების ზურგზე შესრულებული ქართული ტექსტები იმეორებენ სიგელის შედგენის იმ ტრადიციას, რომელიც ერთიანი საქართველოს დროს არსებობდა, რაც ქმნის განწყობას, რომ ხატებზე შესრულებული ტექსტებიც სიგელებად უნდა მივიჩნიოთ. თუმცა, იმავდროულად ისმის კითხვა: შეიძლება თუ არა, რომ ხატის ზურგზე შესრულებულ, შეწირულების სიგელის ქარგის მიხედვით სტრუქტურირებულ ტექსტს სიგელი ვუწოდოთ, მით უფრო თუ მას ხელრთვა არ ახლავს?

ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ შეწირულების ტექსტი, რომელშიც სააღაპე დავალებაც შედიოდა, საეკლესიო წიგნშიც იყო ჩაწერილი და როგორც ზემოთ ვახსენე, სიგელის სახით ქალაქებზეც იყო დაწერილი და ოდიშის მთავრის კანცელარიაში ინახებოდა, მსგავსად ინდოეთში არსებული ტრადიციისა, სადაც შეწირულების ტექსტი, უპირველეს ყოვლისა, ქალაქებზე ან პალმის ფურცელზე იწერებოდა და სპილენძზე შესრულებული ასლიც კეთდებოდა (ფრანსისი 2018: 397). იყო შემთხვევები, როცა სპილენძის ასლი ხანძრის დროს დამწვარი, ქალაქებზე, ან პალმის ფურცელზე შესრულებული დოკუმენტის სანაცვლოდ გაიცემოდა (ფრანსისი 2018: 397).

ვფიქრობ, რომ ლევან II დადიანის მიერ დაარსებულ საოქრომჭედლო სახელოსნოში დამზადებულ მეტალის ხატებზე შესრულებულ ტექსტებს, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი შეწირულების სიგელის შედგენის წესების დაცვითაა შესრულებული, სიგელს მაინც ვერ ვუწოდებთ იმიზეზით, რომ, უპირველეს ყოვლისა, მათზე ყოველთვის არ გვხვდება სიგელის გამცემის ხელრთვა და გაცემის თარიღი, და თანაც, ხატებზე შესრულებული ტექსტები, როგორც გავარკვეით, ტრადიციული ფორმით შედგენილი იურიდიული საბუთების ასლებია. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, ლევან II დადიანის მიერ დაარსებულ საოქრომჭედლო სახელოსნოში დამზადებულ მეტალის ხატებზე შესრულებულ ტექსტებს მე მივიჩნევ არა სიგელებად, არამედ სიგელების ასლებად, რომლებიც შეწირულების სიგელის ქარგას იმეორებს. მიმაჩნია, რომ სიგელის ტექსტის მეტალის მატარებელზე გადატანის მიზეზი ტექსტის უკეთესი დაცულობის უზრუნველყოფა იყო: მეტალზე შესრულებული ტექსტი არ დაიწვებოდა და მისი შეუმჩნევლად ჩასწორებაც ვერ მოხერხდებოდა. თავად ხატი კი, რომლის ზურგზე ტექსტი იყო შესრულებული, დაცვის ყველაზე სანდო საშუალება იყო.

ვფიქრობ, ლევან II დადიანის საფასით შექმნილ მეტალის ხატებზე შესრულებულ ტექსტებს, მათი უნიკალურობიდან გამომდინარე, ქართულ დიპლომატიკაში ცალკე ადგილი უნდა მიეჩინოს.

დაბოლოს, რამდენიმე სიტყვით შევეხები ლევან II დადიანის დაკვეთით

შექმნილი ხატების წარწერებში მოხმობილ, მეგრული ძირის მქონე ტერმინებს. იმის გათვალისწინებით, რომ მეგრული ენა საფრთხის ქვეშ მყოფი ენების ჯგუფს მიეკუთვნება, თითოეული ტერმინის ფორმობრივი სახესხვაობის გამოვლენა მნიშვნელოვანია. ქვემოთ მოცემულია ხატების წარწერებში დადასტურებული მეგრული ტერმინები, მათი ფორმობრივი სახესხვაობები და განმარტებები, რაც ჩემ სტატიაში მოყვანილი ტექსტების გაგებას გააადვილებს.

ხატებზე შესრულებულ ტექსტებში შემდეგი სპეციფიკური ტერმინები გვხვდება:

1. გოჭკუმური – ასე ერქვა ტრადიციულ სამასპინძლო სუფრას. ეს ტერმინი სხვადასხვა დოკუმენტში სხვადასხვა დაწერილობით გვხვდება: გოჭკომური, გოჭკუმური, გომოჭკუმური. ეს ბოლო ვარიანტი მოხმობილია „საცაიშლოს გამოსავლის დავთარში“ (1619-1621 წწ.), თუმცა ამავე დოკუმენტში გოჭკუმურის ფორმითაც გვხვდება.

2. ლაღარიკონი – ეს ტერმინი სიტყვა ლოღარიკის ვერსიაა. მეგრულ ენაში ლოღარიკს ორი მნიშვნელობა აქვს: ის ერთდროულად სასწორსა და წონის ერთეულსაც ნიშნავს. სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონის“ თანახმად, ლოღარიკი ცალსასწორა, ანუ ერთპინიანი სასწორია. ნ. ხანიკოვი ოზურგეთის მაზრაში გავრცელებულ წონის ერთეულებს შორის ლაღარიკსაც (лагарик) ასახელებს და მას ერთი ფუნტით, 63 ზოლოტნიკითა და 86 დოლიათი განსაზღვრავს. თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ერთი რუსული ფუნტი 0,40951241 კილოგრამს, ერთი ზოლოტნიკი 4.2657 გრამს უდრის, ხოლო 86 დოლიას 96-მდე მეტობით დავამრგვალებთ, რაც 1 ზოლოტნიკს უდრის, მაშინ გამოვა, რომ ერთი ლაღარიკონი 683 გრამის ტოლი ყოფილა.

3. ივანობა მეგრულად ივნისს ნიშნავს. „დედოფალთა დედოფლის, პატრონისა ნესტანდარეჯანის სულის სახსრად და საოხად“ განკუთვნილი ალაპი 12 ივნისს, წმ. ონოფრე დიდის ხსენების დღეს დაუდგენიათ.

4. თვლაკი - ღომის წონის საზომი ერთეულია. მ. ბროსეს ეს სიტყვა წმ. ონოფრე დიდის ხატის ზურგზე შესრულებულ ტექსტში შეცდომით „ფილაკად“ აქვს წაკითხული. არადა, სიტყვის დაწერილობაში აშკარად განირჩევა ასო „თანი“, რომელსაც „ვიე“ (ვ) გრაფემა მოსდევს (მ. ბროსეს ერთი სისტემური შეცდომაც აქვს დაშვებული: სხვა სიტყვაშიც მოხმობილი „ვიე“-ს ნაცვლად, იგი ყველგან „ვი“-ს კითხულობს. კერძოდ, სიტყვა „ღვწო“, რომელიც ტექსტში ოთხჯერ წერია, ოთხჯერვე წაკითხული აქვს როგორც „ღვწინო“).

იქიდან გამომდინარე, რომ სამეგრელოში ღომი კვების ძირითადი პროდუქტი იყო, მისი წონის შესაფასებლად, საკმაოდ ბევრი სხვადასხვა საწყაო გამოიყენებოდა. შესაბამისად, ამ მხრივ ტერმინების დიდი სიმრავლე გვაქვს. დოკუმენტებში დადასტურებულ ტერმინებს შორის გვხვდება ატარი, კოთხო, კოპეში, გუდა, ნისორი, გუერდი და ბარქაში. ზემორე ტერმინებს თავი ინგა ბებიაშ მოუყარა (ბებია 2003). ამ ტერმინების გარდა, 1619-1621 წლებით დათარიღებულ „საცაიშლოს გამოსავლის დავთარში“ გვხვდება ტერმინი „ლიჯი“ – „ოთხი ლიჯი ღომი“, ხოლო ტარჩულში, ლიპარტიანის სასახლის კარის ეკლესიისთვის შეწირული ხატის წარწერაში ნახსენებია „ორი ქილა ღომი“.

შენიშვნები

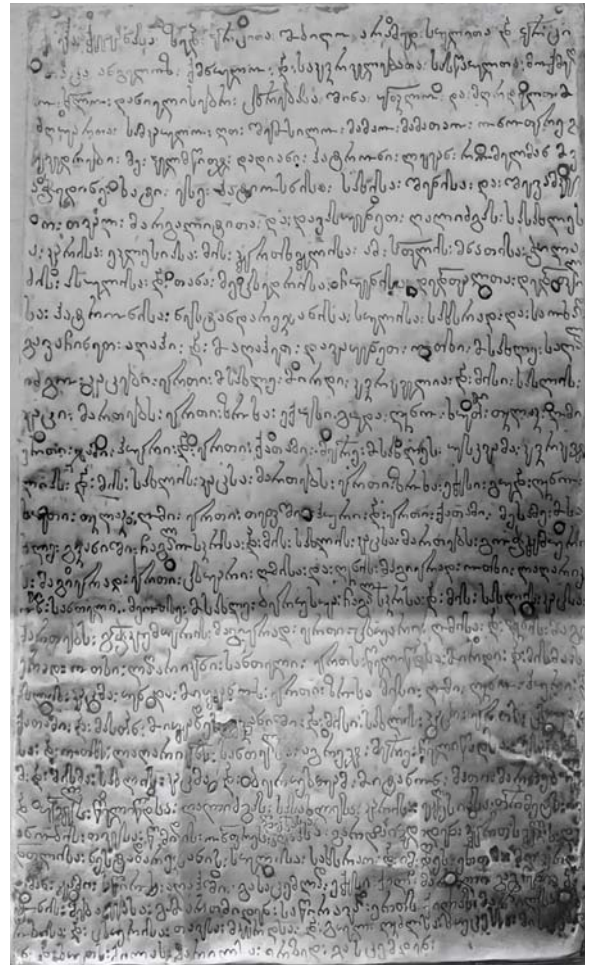
¹ სტატიაში მოცემული კვლევის შედეგების ერთი ნაწილი წავიკითხე ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიისა და წყაროთმცოდნეობის განყოფილების ყოველწლიურ სამეცნიერო კონფერენციაზე, რომელიც 2022 წლის 23 დეკემბერს გაიმართა. ჩემი მოხსენების სათაური იყო „ლევან დადიანის მიერ დალიძგას სასახლის კარის ეკლესიისთვის შეწირული წმ. ონოფრე დიდის ხატის წარწერა“.

დამოწმებანი

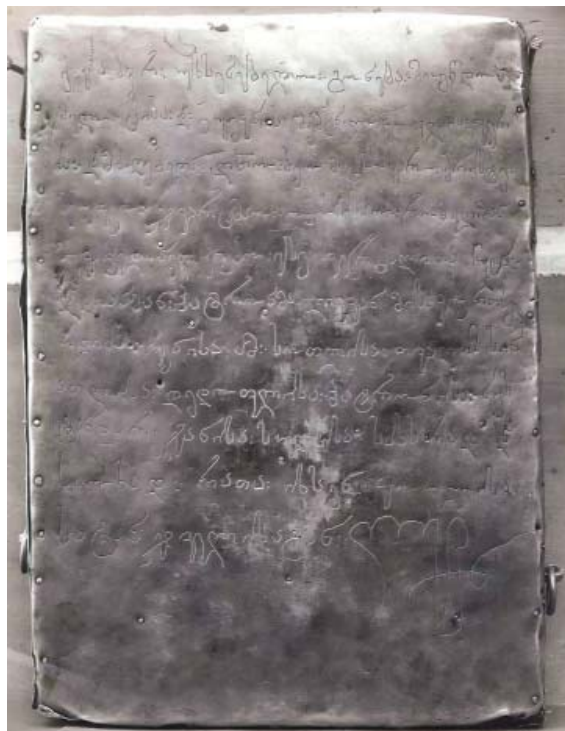
- ბეზია 2003:** ი. ბეზია. „სამიწათმოქმედო დექსიკა მეგხუდში“, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი.
- ბროსე 1851:** Marie-Félicité Brosset. *Rapports sur un voyage archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie en 1847-1848*, IX, Neuvieme rapport, St.-Petersbourg.
- დეჰეჯია 2021:** V. Dehejia. *The Thief Who Stole My Heart: The Material Life of Sacred Bronzes from Chola India, 855-1280*, Princeton University Press, Woodstock.
- თაყაიშვილი 1891:** ე. თაყაიშვილი. ნიმუშები სამეგრელოს სიგელ-გუჯრებისა, ივერია, N224.
- თაყაიშვილი 1909:** Е. Такайшвили. Христианские памятники, МАК, т. 12, Москва.
- თაყაიშვილი 1914:** ე. თაყაიშვილი. ახეოროგოეუხი მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წიგნი მეორე, ტფილისი.
- რეი 2023:** H. P. Ray. *The Hindu Temple and Its Sacred Landscape. The Oxford Centre for Hindu Studies*, Mandala Publishing, California.
- ფრანსისი 2018:** E. Francis. *Indian Copper-Plate Grants: Inscriptions or Documents?*, pp.387-418. <https://shs.hal.science/halshs-01892990> (ნანახია: 15.10.2022).
- წერეთელი 1996:** კ. წერეთელი. მცხეთის არამეული ამულეტი, მცხეთა XI, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.
- ხუსკივაძე 1974:** ლ. ხუსკივაძე. დევან დადიანის საოქმომქედო სახედოსნო (ნახკვევი XVII საუკუნის ქახთუდი ჭედუხი ხედოვნების ისტორიიდან), გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.
- ჯავახიშვილი 1996:** ი. ჯავახიშვილი. ქართული სიგელთმცოდნეობა, ანუ დიპლომატიკა, ნაკვეთი მეორე, თხზულებანი თოხმეც გომად, ტომი IX, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.
- ჰამბლინი 2007:** W. J. Hamblin. *Sacred Writing on Metal Plates in the Ancient Mediterranean*, *FARMS Review*, Vol. 19, No. 1.

სურ. 1 ლევან II დადიანის მიერ ღალიძგას სასახლის კარის ეკლესიისთვის შეწირული წმ. ონოფრე დიდის ხატი (დ. ერმაკოვის ფოტო).

სურ. 2 წმ. ონოფრე დიდის ხატის ზურგზე შესრულებული წარწერის ტექსტი (დ. ერმაკოვის ფოტო).

სურ. 3 ოქონის ხატის სახატებზე შესრულებული ტექსტი ლევან II დადიანის ხელრთვით (დ. ერმაკოვის ფოტო).

TEXT INSCRIBED ON THE ICONS COMMISSIONED BY LEVAN II DADIANI AS LEGAL DOCUMENTS PROVIDING GRANT SUPPORT FOR HOLDING AGAPE SERVICES AND AGAPE MEALS

Lado Mirianashvili

Independent researcher

lado_miriani@yahoo.com

The article deals with the inscriptions found on silver icons of the 17th century produced on the commission of Levan II Dadiani, the ruler (Principal) of Odishi. Traditionally, inscriptions are integral to icons, identifying the saint and/or event pictured. They transfer the meaning and intention of the icon. But in our case, these are long texts found on the back side of icons, which contain information about donation with enumeration of obligations to a certain church with the purpose of holding Agape Services and Agape Meals in remembrance of the deceased spouse of Levan II Dadiani regularly.

The study has shown that structurally the icon texts are largely consistent with medieval charter style traditional in Georgia. On the other hand, the majority of these texts lacks the signature of the donator, and some of them lack the date of issuing. Apart from that, I have shown by example of the text inscribed on the back of Tsatchkhuru icon that the texts found on the icons commissioned by Levan II Dadiani were the copies of original charters written on paper.

It is concluded that the texts found on silver icons of the 17th century produced on the commission of Levan II Dadiani actually are legal texts, though they cannot be called donation charters due to inconsistent usage of signature and of the date of issuing, and also because these texts are not originals, but the copies of original charters written on paper.

Several terms in Mengrelian language used in the texts inscribed on the icons are explained at the end of the article.